

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

МИОМИР ДАШИЋ, ВАСОЈЕВИЋИ ОД ПОМЕНА ДО 1860. ГОДИНЕ

Народна књига, Београд 1986, 502

У књизи је обрађена прошлост Васојевића, једног од највећих а по постанку најмлађих црногорских племена. Област заузима простор (површине око 2.000 km²) данашње сјевероисточне СР Црне Горе, а овдје се обрађује од најстаријих трагова живота човјека на њему па до 1860. године. Књига није уско регионална монографија, како то наслов казује, пошто је добрим дијелом у њој обрађена и прошлост сусједних региона — Плава, Гусиња, Бихора, Рожаја, Бијелог Поља, Колашина, а није су заобиђени ни историјске појаве и догађаји средњовјековне Рашке и Зете, као и појединих српских области из времена под турском влашћу. Дакле, проф. Дашић проучава прошлост Васојевића у ширим историјским токовима, то знатно увећава вриједност књиге.

Прошлост Васојевића није до сада цјеловито истраживана нити дубље проучавана у историографији. Постоји монографија етнографског карактера објављена 1935. године. У појединим радовима географског, етнографског и историографског карактера узгредно је писано о неким конкретним догађајима или личностима, а у новије вријеме и у ситетичним дјелима („Историја Црне Горе” и „Историја српског народа”). Дашић је на основу наше и иностране архивске грађе у неколико на-

учних радова први студиозно зашао у неке проблеме друштвене историје Васојевића.

Ова студија је утемељена на богатој архивској грађи домаћег и страног поријекла и на импозантној литератури. Коришћена је грађа: Архива Историјског института СР ЦГ у Титограду, Архива у Цетињу и Државног музеја, Хисторијског архива у Задру, Дубровачког архива, Архива Оријенталног института у Сарајеву, архива у Москви (спољне политике и војноисторијског), архива у Паризу (посебно француских конзулата у Скадру, Сарајеву, Дубровнику, Мостару и Београду), Богишићеве библиотеке у Цавтату, архива у Београду (Српске академије наука и уметности, Архива СР Србије, Дипломатског архива).

Књига је рађена аргументовано, студиозно и прегледно. То је интердисциплинарна студија писана dobrим стилем и језиком.

Осим догађајне и друштвене историје, у књизи су заступљене и друге научне дисциплине: археологија, географија, историја културе, демографија, етнографија, етнопсихологија, а у потребној мјери обрађене су и материјалне производне снаге као примарни елементат друштвеног развоја. Дакле, професор Дашић је научно обрадио богату прошлост Васојевића, Горњег Полимља и сусједних кра-

јева — политичку, социјалну, економску, културну и вјерску историју, па се његова књига јавља и као значајан прилог проучавању црногорског племена и патријархалног друштва. У проучавању прошлости Васојевића Дашић је показао велику ерудицију.

Књига има два дијела, девет поглавља и 62 потпоглавља.

У првом дијелу (21-88 стр.) дате су границе области, њене основне физичко-географске одлике, природни услови за развој пољопривреде и саобраћајне везе.

На основу досадашњих археолошких истраживања, аутор информисе читаоце о траговима живота човјека и културе у Горњем Полимљу, у предсловенском периоду — млађе камено доба, бронзано и гвоздено доба, илирска култура, период римске власти. Најважнији познати локалитети материјалне културе тог периода су у околини Иванграда: у Петњику, Беран-кршу, Доњим Лугама, Будимљи, затим у Горњој Врбци у Равном Турјаку.

Ранословински период (од VII до XII вијека) обрађен је у склопу ширег простора, јер конкретних историјских извора за подручје Горњег Полимља нема. О друштвено-економском животу Словена на том подручју и ранофеудалном добу може се слутити само на основу општите обавјештења и података из византијских извора и других дјела, као и на основу Барског родослова. Дашић је указао и на географско-политички значај Горњег Полимља и Потарја за српске државе — Рашку и Зету. „Потарје и Горње Полимље били су најистуреније области Рашке према Дукљи, односно, Зеги. Преко ових територија водили су путеви и остваривали се политичке, привредне, културне и вјерске везе и додире и раније и током XII вијека”.

О Горњем Полимљу у српској средњовјековној држави под династијом Немањића има нешто више података, али не и довољно, па је Дашић о појединим појавама, друштвеним и привредним приликама могао да суди једино на ос-

нову глобалних знања. Најзначајнији културно-историјски споменик из немањићког периода је манастир Ђурђеви Ступови код Иванграда, настао крајем XII и почетком XIII вијека. На више мјеста у књизи истакнут је велики значај овог манастира као вјерског, културног и политичког средишта за шире подручје, не само у доба Немањића него и касније, све до краја периода који је обрваћен у књизи. Манастир је постао и средиште Будимљанске епископије, након што је свети Сава издејствовао самосталност (аутокефалност) Српске православне цркве 1919. године.

Други дио књиге „Васојевићи у турско доба” (99-570) написан је на основу истраживачког рада и има аналитички карактер. На основу турских докумената, аутор пише да су у горњем току Лима крајем XV и почетком XVI вијека сва села углавном задржала словенска имена и да је турска власт старе српске жупе претворила у нахије. Будимља, која се као турска први пут помиње 1477. године, још је важно градско насеље, али је под турском влашћу Бихор постао један од најзначајнијих градова на том простору, а Турци су подигли и нове градове: Плав, Гусиње Рожаје и Колашин.

Ауторова истраживања показују да је српско становништво Горњег Полимља у прва два вијека турске владавине имало приличну слободу и самоуправне повластице, пошто је Будимљанска митрополија вршила велики духовни утицај, па се исламизација до друге половине XVII вијека ограничила само на појединачне случајеве. Ово потврђује и податак (наведен у књизи) да је кадилук Бихор (који је обухватао нахије Бихор, Будимљу, Злу Ријеку и Плав) по попису из 1530/31. имао 18 села са свега 19 кућа муслиманских између 3.766 хришћанских. Сједиште Будимљанске митрополије (која се први пут помиње 1532. а посљедњи 1653. године) било је у манастиру Ђурђевим Ступовима. У близини овог манастира налазио се и манастир Шудиково, у коме се, како наводи аутор, све до његовог ра-

зарања 1738. године обављало преписивање књига.

Из шудиковске фреско-сликарске школе изашао је, каже Дашић, и један од највећих наших сликара с краја XVI и почетка XVII вијека зограф поп Страхиња. Међу свештеним људима Будимљанске митрополије било је и још оних који су се бавили разним дјелатностима, преписивача црквених књига, штампара, учитеља, сликара. Монах Мојсије од Будимља био је штампар у штампарији војводе Божидара Вуковића Подгоричанина у Венецији.

„Гашење Будимљанске митрополије”, пише Дашић „имало је тешке посљедице за српски народ на горњим токовима Лима и Таре. У неповољним и веома бесудним временима, да би се спасио од насиља и тешких намета, знатан дио становништва из будимљанског краја, посебно оног око Плава, Гусиња, града Бихора, Рожаја и Колашина излаз је тражио или у преласку на ислам или у перманентној миграцији”.

Васојевићи се у писаним изворима први пут помињу 1444. године. Ти доста оскудни извори сагласни су са традицијом, по којој су у првој половини XV вијека Васојевићи били настањени у Лијевој Ријеци и имали катуне на Комовима. Али, Дашић пише да они тада још не чине формирану племенску заједницу, него само родовску. Дашић прати процес формирања васојевићког племена и његово ширење из матице Лијеве Ријеке у Горње Полимље, и то чини не само на основу резултата етнографског проучавања него и на основу богате архивске грађе. Према његовим истраживањима, првих деценија XVII вијека Васојевићи су били још мало племе „смјештено у границама Лијеве Ријеке”. Даље, он пише да историјски извори несумњиво потврђују народно предање да је за Васојевиће читав XVIII вијек био период „немирног живота”, честих буна против Турака. масовне хајдучије и четовања као и међуплеменских размирица и свкоба. Турци то користе, па све чешће насрћу на племенску аутономију, настојећи да Васо-

јевићима као и осталим племенима ускрате „раније стечене економске и друштвено-политичке повластице”. Колико је располагао подацима, аутор је обрадио и учешће Васојевића у великом рату Аустрије и Венеције против Турске 1683—1699. године и њихово тешко разарање од стране турске војске средином фебруара 1690. године. Дашић пише: „Заиста су тада васојевићка насеља срањена са земљом. За отпор Турцима народ у долини Лима и Васојевићи у Лијевој Ријеци су кажњени на најсуровији начин. Становништво је изложено страшном покољу. Освете нијесу поштеђени ни жене и дјеца”. Захваћен страхом од турске освете, један дио српског становништва из околине Плава, Будимља, Бихора и Бијелог Поља дао се у бјекство и највећим дијелом се прикључио патријарху Арсенију III Чарнојевићу, који се са једним дијелом српског народа са Косова и Метохије повлачи ка сјеверу преко Саве и Дунава.

У XVIII вијеку на простору Горњег Полимља збили су се крупни догађаји и значајне промјене, који су у књизи опширно обрађени. Тада се име Васојевићи проширује на област Горњег Полимља. Ширење племена Васојевића у Горњем Полимљу омогућено је тиме што је ова област била прилично приоријеђена сеобам старосједјелачког српског становништва крајем XVII и током XVIII вијека. „Од XVIII вијека почео се за Горње Полимље одомаћивати географски-историјски назив *Васојевићи*, изведен од имена истоименог племена које се од краја XVII вијека почело масовно разливати из своје матице Лијеве Ријеке преко сјевероисточног развођа Комова и Трешњевика, трајно насељавајући предјеле у долини Лима”. То ширење је имало за посљедицу и етничке промјене у Горњем Полимљу — симбиозу и саплемењивање Васојевића са старосједјелачким српским становништвом званом Србљаци и са досељеницима из других крајева. Тако су се насељавањем плодне области Горњег Полимља Васојевићи до друге половине XIX вијека развили у нај-

бројније црногорско племе „са преко 5.000 домова”. При том, „Васојевићи, кад су ојачали у Лимској долини, чврсто ослоњени на матицу племена Лијеву Ријеку — уз помоћ хајдучких чета и дружина које су биле значајна заштита и оружана сила њихових братстава, појединаца па и племена у цјелини, не само од турских насиља него и у борби против инopleмника — наметали су се свим слабијим старосједјелачким и новосједјелачким родовима”. Насељавање Васојевића у Горњем Полимљу добило је још једну значајну историјску улогу, која је такође истакнута у раду: они су заједно са Србљацима, или Ашанима како се назива неवासојевичко становништво у Горњем Полимљу, затворили продор сјевероалбанских племена, посебно Климената, у Лимску долину.

Обрађене су и крупне друштвено-економске промјене на тлу Васојевића у XVIII вијеку, као завођење читлучког система, који је крајем вијека преовладао у читавом Горњем Полимљу. Ипак, тај систем, како пише Дашић, није успио да се „чврсто организује, па зато социјални и економски положај сељака није био ни нарочито тежак”.

Крајем XVII, па током читавог XVIII и првих деценија XIX вијека појачана је исламизација како на простору Горњег Полимља тако и на простору Рожаја и Бихора. У књизи је на више страна обрађен тај процес и наведени подаци о току исламизације у појединим мјестима. У монографији је дато доста података о учешћу Васојевића у ослободилачкој борби против Турака током XVIII вијека, посебно 1736. и 1737. године, када су поново тежко страдали. Изнесени су и неки нови momenti, као што је успостављање веза са Петрином, гдје се на митрополитској столици налазио борбени и енергични владика Данило Петровић (1697—1735), који је успијешно руководио борбом Црногораца и паши на њиховом чврстом повезивању са болским и херцеговачким племенима. Већ 1700. године он добија црквену јурисдикцију

над Васојевићима у Лијевој Ријеци, коју му је те исте године потврдио патријарх Арсеније III Чарнојевић на црквеном сабору у Печују. „Јурисдикција над Васојевићима — истина, у границама средњовјековне Зете која је допрла до Кома, значила је први значајан корак ка везивању овог најистуренијег брдског племена за Цетиње”. Као други важан момент из ослободилачке борбе Васојевића Дашић истиче то што се они посљедњих деценија XVIII и на почетку XIX вијека све више помињу као самостални политичко-војни чинилац. Њима се директно обраћа и енергични црногорски митрополит Петар I Петровић Његош.

Вријеме игумана Мојсије Зечевића, те крупне историјске личности Васојевића која је пуне три деценије играла важну улогу у политичком, друштвеном, културном и вјерском животу овога краја, обрађено је на око 70 страна. Ово поглавље аутор је почео текстом о одјеку првог српског устанка (1804—1813) у Васојевићима и околним племенима. Револуционарно вреће посебно је дошло до изражаја у љето 1809. године, када се вођа првог српског устанка Карађорђе са једним дијелом устаничке војске упутио ка Сјеници и долини Лима, и на простору између Пријепоља и Сјенице потукао турску босанску војску, а на Суводолу катастрофално поразио и пећког Нуман-пашу. Наведено је доста података о ондашњем понашању Васојевића.

Српски устанички одреди у љето 1809. године стижу и у Васојевиће, па су своје барјаке развили на обали Плавског језера и у Лијевој Ријеци. Њихово је присуство довело до моћног ослободилачког покрета у Горњем Полимљу и сусједним крајевима. Карађорђе, међутим, због неповољне ситуације на фронту према Нишу није успио да из долине Лима настави офанзиву, па се морао вратити на Монаву. Крајем 1809. године турска власт је поново успостављена у Горњем Полимљу. У оно вријеме, пише Дашић, у паничном страху од турске освете много српског

становништва из Бихора и околине Рожаја повукло се за српским устаницима, па је у тим крајевима ослабио српски етнички елемент. Из Хаса (Доњих Васојевића) повукло се такође много становништва, са којим и братство манастира Ђурђевих Ступова са игуманом Нићифором на челу. Са њима се повукао и тадашњи манастирски слуга Милош Зечевић, будући игуман Мојсије.

„Васојевићки устанак”, — пише Дашић, — „је представљао почетну фазу развоја револуционарне борбе која ће у овом крају уз плиме и осеке, трајати пун вијек — све до 1912. године... Својим учешћем у првом српском устанку појединци и народ Горњег Полимља дали су скроман допринос утемељењу српске националне државе и истовремено допринијели слабењу османске империје”.

У научно фундираном тексту о игуману Мојсију Зечевићу искристаллизоване су три његове крупне заслуге: упућивање Васојевића на чврсти ослонац на Црну Гору, улога игуманова у изграђивању борбеног јединства Васојевића и његова улога у сузбијању исламизације. О игуману Мојсију Дашић пише: „Био је човјек с јасном визијом да је будућност Васојевића и цијелог Горњег Полимља у одлучној борби за ослобођење од Турака, са чврстим ослоном на Црну Гору и Русију. Мисао о уједињењу Васојевића са Црном Гором формирао је још за живота владика Петар I, а у доба Петра II само ју је слиједио, радећи до смрти на њеном остваривању”.

Већ Његош успоставља прве органе власти у Лијевој Ријеци (капетанију).

Кратки али најбурнији временски период историје Васојевића од осам година (1852—1860) интерпретиран је у овој књизи најопширније, у два поглавља од 189 страна (381—570). У поглављу „Васојевићи у доба књаза Данила” (1852—1857) обрађена је борба Васојевића која се одвијала са чврстим ослоном на Црну Гору и у склопу њене ослободилачке акције, будући да је књаз Данило

имао план за ослобођење и присаједињење Васојевића Црној Гори. У том периоду се и дипломатије појединих држава све више интересују за Васојевиће, посебно руска и француска, па ће њихова активност понекад бити и пресудна да се поједини догађаји заврше у корист Васојевића.

Игуман Мојсије је отишао са историјске сцене 1851. године, дакле оне исте године које је умро Његош. На историјску сцену у Васојевићима тада ступа Миљан Вуков (Вешовић) из Лијеве Ријеке, такође крупна личност црногорске историје из друге половине XIX вијека. Војвода Миљан ће интензивно наставити политику игумана Мојсија, па ће упорно радити на томе да ослободилачку борбу Васојевића тијесно веже са политичким и војним акцијама Црне Горе и књаза Данила. У књизи, између осталог, о томе пише и ово: „Од наименовања Миљана Вукова за барјактара Горњих Васојевића (Лијева Ријека) настаје нова страшица у односима не само овог дијела племена него и оног много већег у долини Лима. Ослободилачка борба Горњих и Доњих Васојевића од онога доба па даље тијесно и трајно је повезана с политичким и војним акцијама Црне Горе”.

Документовано су обрађени устанци у Васојевићима 1853, 1854, и 1857. године, као и васојевићко-турски односи крајем 1857. и почетком 1858. године. Дашић је утврдио да су први органи црногорске државне власти у Горњим Васојевићима уведени 1857. године. Тада је онамо основано 6 капетанија, да би 1858. и 1859. године биле основане још четири.

Последње поглавље ове добре књиге носи назив „Међународно признање Црне Горе и разграничење у Васојевићима”. Ту је скоро на 70 страна детаљно и документовано обрађено стање у Васојевићима у периоду 1857—1860. године и разграничење Црне Горе и Турске на тлу ове области, као саставни дио разграничења Црне Горе и Турске које су вршиле велике силе.

И у овом периоду било је скоро стално чарки између Васојевића и Турака, одбијања турских напада, па и жестоких и крвавих окршаја. Обрађен је, колико је то било потребно, и напад Васојевића и једног дијела Брђана на турски Колашин 28. јула 1858. године, којом је приликом град страховито разорен, што је изазвало дипломатску аферу и донијело много тешкоћа књазу Данилу. Затим се говори о разарању села Велике од стране турске војске, 8. септембра 1859. године, што је изазвало велико узнемирење становништва Горњег Полимља, као и о турском нападу у марту 1860. на капетана Вукадина Фемидића, који је сагорио у својој кући, пошто је одбио да се преда.

На територији Васојевића комисија за разграничење почела је рад 12. августа 1858. године. Он је прекидан (јер је комисија наставила рад у Цариграду), па је на територији Васојевића обновљен у октобру 1859. године, када је и завршено разграничење између Црне Горе и Турске. Коначно је разграничење санкционисано у Цариграду у априлу 1860. г. Црна Гора је добила дио Васојевића све до Зло вечице, Лима и Трбачке ријеке. Тако повучена граница, пише Дашић, није задовољила тежње Васојевића, „али је за Црну Гору излазак на Лим представљао значајан добитак, јер се једна трећина горњополимског простора нашла у саставу матичне државе“. Та граница пише даље он, подијелила је једну етнички, географско-истори-

јски и привредно и друштвено „у свему јединствену територију, истовјетну са оним која је ушла у састав црногорске државе“.

Овом Дашићевом књигом Васојевићи су добили историју у новом свјетлу науке, и то најпотпунију и свеобухватну колико је то могуће постићи на данашњем степеноу развоја историјске науке и доступности историјске грађе. У књизи је обрађена и њихова неравна борба вођена са Турцима до 1860. године. По научној обради, композицији, ширини захваћених проблема, богатству коришћене архивске грађе, зналачком коришћењу литературе (дјелимично непознате или занемарене), књига „Васојевићи од помена до 1860. године“ далеко превазилази свој наслов, који најављује монографију региона. Књига је крупан допринос црногорској и југословенској историографији, и њен аутор заслужује пуно признање и хвалу.

Потребно је на крају рећи и то да књига проф. Дашића побија протурене тезе о Васојевићима као дијелу Црне Горе у вријеме кад они то нијесу били, као и тезу да Срби и српство на овом простору означавају политичко-конвенционални појам, тј. православну вјеру, а не народ.

Књига има резиме на руском и француском језику, регистар имена и регистар географских назива и карту Васојевића, што заокружује њену цјеловитост.

Новица Ракочевећ

ФОТОТИПСКО ИЗДАЊЕ „ГЛАСА ЦРНОГОРЦА“ ИЗ 1873. ГОДИНЕ

У новинарству је познато да јануар 1871. године означава почетак црногорске штампе. Те године, тачније 23. јануара, у Цетињу се појавио први лист у Црној Гори, под називом *Црногорац*, лист за политику и књижевност. Био је то изузетни културни догађај у ондаш-

њој малој Црној Гори, стијешњеној између двије свјетске империје какве су биле Аустро-Угарска и Турска.

У борби за очување крвљу стечене слободе на једном малом простору, као и борби за ослобођење још неослобођених крајева, у скло-